

מדור תורה שבעל פה

מבוא

הרמב"ם כתב את הלכות הקהל בספר הקרבנות, במסגרת הלכות חגיגה (פרק ג). להלן נעיין במספר אמירות ייחודיות בדברי הרמב"ם. סידרנו את הדברים ע"פ הרכיבים שהוזכרו בפרק הקודם: הזמן, המתרחש במעמד, המשתתפים במעמד. לאחר כל אמירה של הרמב"ם הוספנו ביאור והסבר.⁴

מצוות עשה להקהיל כל ישראל, אנשים ונשים וטף בכל מוצאי שמיטה בעלותם לרגל...

אימתי היו קורין? במוצאי יום טוב הראשון של חג הסוכות שהוא תחילת ימי חולו של מועד של שנה שמינית...

וכל ישראל העולים לחג מתקבצין..

(הלכות א, ג, ד)

מהניסוחים הללו של הרמב"ם עולה שמצוות הקהל היא חלק ממצוות העליה לרגל והרחבה שלה אחת לשבע שנים בחג הסוכות. כך גם עולה מהעובדה שהרמב"ם החליט לשבץ את הלכות הקהל בהלכות חגיגה. בהלכות חגיגה שלושה פרקים, בשני הפרקים הראשונים עסק הרמב"ם בהלכות הקשורות לעליה לרגל למקדש, בפסח, בשבועות ובסוכות, ובפרק השלישי כתב הרמב"ם את הלכות הקהל. אמנם יש הבדל משמעותי בין העליות. בעת העליה בשלושת הרגלים רק הזכרים מצווים לעלות, ואילו לשם קיום מצוות הקהל הכל מצווים לעלות, גם הנשים, הטף והגרים (הלכה ב). מעגל השמיטה מרכז ומכנס במקדש את כל ישראל - האנשים, הנשים והטף, לקראת מעגל שמיטה חדש, כשהתוכן הוא לימוד תורה בהמון.

חיוב הקהל בזמן הזה: כיוון שהמצווה תלויה בהימצאות בית המקדש, כיום אין חיוב לקיים את מעמד ההקהל מן התורה. במדור היסטוריה נרחיב על מעמד 'זכר להקהל'.

4 בדברי תנאים ואמוראים יש עיסוק מועט בפרטי מצוות הקהל. המקורות המרכזיים הם: משנה סוטה ז, ח; תוספתא סוטה (ליברמן) ז, יג-יז; גמרא ירושלמי סוטה ז, ז-ח; ירושלמי חגיגה א, א; גמרא בבלי סוטה מא-מא: (תיאור המעמד ופרטיו). משנה מגילה א, ג; ירושלמי מגילה א, ד (דחיית המעמד כשיום הקהל חל בשבת); גמרא בבלי חגיגה ג-ג: (המשתתפים במעמד); גמרא בבלי קידושין לד. (הקהל - מצווה שהזמן גרמא). כשנציין להלן הלכות בדברי הרמב"ם, הכוונה להלכות חגיגה פרק ג.

במצוות הקהל משחזרים במידת מה את "יום הקהל" (=מעמד הר סיני)... כיוצא בזה יחיד הכותב ספר תורה לעצמו הרי הוא "כאילו קיבלו מהר סיני" (מנחות ל.)...

דומה ששתי מצוות אלו באות לשחזר את הברית הכפולה שנכרתה אז בסיני - מחד, ברית עם כנסת ישראל. כלל ישראל לדורותיו קיבל את התורה... אבל מאידך, נכרתה גם ברית ייחודית עם כל יחיד ויחיד, לקבל על עצמו תורה ומצוות. להיות מתבונן בה לפי כוחו ולקיימה לפי כישוריו, יכולתו וייעודו.

סיכום

פתחנו בעיון בפסוקי פרשיית הקהל, וגילינו פרשייה מסודרת שבה מטרת המעמד המפורשת בפסוקים מולידה את שאר רכיבי המאורע (זמן, מקום, המשתתפים, המתרחש; ע"פ ביאור המלבי"ם). המשכנו לראות כיצד רכיבים אלו חופפים בצורה יוצאת דופן למעמד הר סיני, והעמקנו אף יותר שמטרת הקהל היא יצירת שחזור של מעמד הר סיני אחת לשבע שנים (ע"פ הרמב"ם).

מהלך זה סייע להבין את פשר הימצאות מצוות הקהל ומצוות כתיבת ספר תורה, כמצוות החותמות את ימי משה ואת מצוות התורה בכלל.

חמשת הרכיבים של פרשיית הקהל, ישמשו לנו כבסיס בשני הפרקים הבאים.

במדור "תורה שבעל פה" נרחיב בפרטי הדינים של כל אחד מהרכיבים השונים.

במדור "מחשבת ישראל", נעמיק ברעיון של הקהל, לאור התבוננות מעמיקה יותר ברכיבים השונים ומטרתם.

1. קריאה בתורה

מצות עשה להקהיל כל ישראל... ולקרות באזניהם מן התורה פרשיות שהן מזרזות אותן במצות ומחזקות ידיהם בדת האמת... ובעזרת הנשים היו קורין. וקורא כשהוא יושב, ואם קרא מעומד הרי זה משובח. מהיכן הוא קורא? מתחילת חומש "אלה הדברים" עד סוף פרשת "שמע" ומדלג ל"והיה אם שמוע"... ומדלג ל"עשר תעשר" וקורא מ"עשר תעשר" על הסדר עד סוף ברכות וקללות, עד "מלבד הברית אשר כרת אתם בחורב" ופוסק.

(הלכות א, ג)

מדוע נבחרו פסוקים אלו? האברבנאל (דברים ל"א) מסביר:

וקבלו חז"ל בשלהי פרק אלו נאמרין שהקריאה היתה... ספר ואלה הדברים בלבד **שרוב מצות התורה והברית נכללים בו.**

במדור מחשבת ישראל נרחיב יותר כיצד פרשיות אלו אכן מהוות את "רוב מצוות התורה והברית".

2. מי קורא בתורה?

והמלך הוא שיקרא באזניהם... שהמלך שליח הוא להשמיע דברי הא-ל.

(הלכות ג, ו)

בתורה לא נאמר על מי מוטלת המצווה להקהיל את העם ולקרוא בפניהם בתורה: "הקהל את העם... תקרא את התורה הזאת". חז"ל פירשו שהמלך הוא העומד בראש מעמד הקהל וקורא בתורה. המקור לכך הוא העובדה שמשנה רבנו הוא שציווה על כך את יהושע בן נון, ויהושע מעמדו כמלך (תוספות יום טוב למשנה סוטה ז, ח).

הפסוקים אותם קורא המלך במעמד הקהל הם פרשיות שונות מספר דברים, וכל הקריאה הזו נקראת בחז"ל על שמו: "פרשת המלך" (משנה סוטה ז, ב; ז, ח). במסגרת הקריאה הזו קורא המלך גם את הפסוקים העוסקים במצוות מינוי מלך, הלכותיו והליכותיו (דברים י"ז, יד-כ), ופסוקים אלו מכונים גם הם בחז"ל, בהקשר אחר: "פרשת המלך" (משנה סוטה ז, ח; תוספתא סנהדרין ד, ה). אולי ניתן ללמוד מכך שאחת ממטרותיה המרכזיות של הקריאה במעמד הקהל, הנקראת "פרשת המלך", היא לכוון ולמקד את תשומת הלב לאותם פסוקים העוסקים במצוות מינוי מלך וסמכויותיו.

3. תקיעה בחצוצרות

כיצד הוא קורא? תוקעין בחצוצרות בכל ירושלים...

יום הקהל שחל להיות בשבת מאחרין אותו לאחר השבת, מפני תקיעת החצוצרות והתחינות שאינן דוחין את השבת.

(הלכות ד, ז)

מקור דברי הרמב"ם, שלקראת מעמד הקהל תקעו בחצוצרות ברחובות ירושלים, הוא בתוספתא (סוטה [ליברמן] ז, טז). אפשר לראות את התקיעה בחצוצרות כאמצעי לקיבוץ העם למעמד, אך דיוק בדברי הרמב"ם, שסמך את תיאור התקיעה בחצוצרות לביטוי "כיצד הוא קורא?" מלמד שהוא סבור שהתקיעות הן חלק מהותי מהמעמד ומהקריאה בתורה. קריאה בלי תקיעה מוקדמת בחצוצרות היא חסרה.

4. הקריאה והברכות בלשון הקודש

הקריאה והברכות בלשון הקדש, שנאמר: "תקרא את התורה הזאת" בלשונה. אף על פי שיש שם לועזות. וגרים שאינן מכירין - חייבין להכין לבם ולהקשיב אזנם לשמוע באימה ויראה וגילה ברעדה כיום שניתנה בו בסיני... ומי שאינו יכול לשמוע מכוון ליבו לקריאה זו, שלא קבעה הכתוב אלא לחזק דת האמת, ויראה עצמו כאילו עתה נצטווה בה ומפי הגבורה שומעה.

(הלכות ה-ו)

הרושם מעצם קיומו של מעמד הקהל במעמד כל ישראל היה רב יותר מעצם השמיעה של הקריאה בפועל. נדמיין לעצמנו קהל רב ובו גם ילדים קטנים מאד, שהכל חייבים להיות בשקט מוחלט על מנת לשמוע את הקריאה מהמלך. לא היו אז אמצעי הגברה מודרניים ומשוכללים כפי שיש כיום, והסבירות היא שרק העומדים בקרבת מקום למלך היו מצליחים לשמוע אותו בקריאתו. ייתכן אף מצב בו יהיו אנשים מאד קרובים לבימת המלך שאף זוכים לשמוע את דבריו, ובכל זאת אינם מבינים דבר, מפני שאת פרשת הקהל ואת הברכות היה המלך קורא בלשון הקודש בלבד, ועל כן יהודים שאינם דוברי עברית או גרים שהצטרפו רק לאחרונה ועדיין לא מתורגלים לשמוע ולהבין מיידית את שהם שומעים, יתקשו בוודאי לעקוב ולהבין גם אם יעמדו קרוב.

יש לעשות את מירב המאמצים על מנת לשמוע את הקריאה, אך מי שלא זכה יתרשם בליבו מעצם הנוכחות הרבה ומהרצון האדיר של כל אלו שעשו מאמץ גדול ובאו עם כל בני ביתם לקבל על עצמם מחדש עול תורה ומצוות, למרות שלא ניתן להבטיח שכל הבאים למעמד ישמעו משהו. עצם הנוכחות במעמד הגדול הזה תעורר את הרצון להתחדש בתורה.

אכן כן, הכהן הגדול רגיל יותר בתפילות כאלה מאשר המלך. לאחר כל הבקשות הם היו חותמים את הברכה: "וחותם בה - הושע ה' את עמך ישראל שעמך צריכין להיושע, ברוך אתה ה' שומע תפילה". התפילה והברכות הן לטובת כלל האומה, אך כוללות גם ברכות על צרת הפרטים: "מתפלל לתשועת ישראל ושינחילם ה' נצחון" (רמב"ם, פירוש המשנה יומא ז, א); "תפלה ותחנה ובקשה דרך כלל שיושיע ה' את ישראל, וכולל דברים הצריכים להם לפי הזמן" (המאירי, יומא סח:); "שיושיע הקב"ה לכל יחיד מצרתו" (תפארת ישראל, סוטה פרק ז, יכין אות מז).

המשתתפים

וגרים שאינן מכירין חייבין להכין לבם ולהקשיב אזנם לשמוע באימה ויראה וגילה ברעדה, כיום שניתנה בו בסיני... אפילו חכמים גדולים שיודעים כל התורה כולה חייבין לשמוע בכוונה גדולה יתרה.

(הלכה ו)

בתורה יש הדגשה מיוחדת על בואם של גרים למעמד הקהל: "הקהל את העם, האנשים והנשים והטף וגרך אשר בשעריך" (דברים ל"א, יב). על אלו גרים מדובר? הרב אברהם אבן עזרא פירש: "וגרך - אולי יתייהד", כלומר שלדעתו מדובר על גר תושב, דהיינו גוי תושב הארץ שקיבל על עצמו את שבע מצוות בני נח. לעומת זאת, מניסוח הרמב"ם עולה שהכוונה היא לגרי צדק, אלה שהשלימו את התהליך באופן מלא.

בהלכות אלו חיבר הרמב"ם בין הקצוות שבעים - בין גרים שמתקשים עדיין בשפה או בהבנת תוכן הדברים לבין חכמים גדולים שיודעים את התורה כולה. הכל מחויבים לכוון ולשמוע את פרשיות התורה הנקראות על ידי המלך.

באשר לגרים - מהותה של הגרות מורכבת משני חלקים שהם אחד: התחברות לאומה והתחברות לתורה ולמצוותיה. זו התחברות לכל הרצף ההיסטורי של עם ישראל ממעמד הר סיני עד היום בו מתגייס הגר, למאורעות וליעדים של העם, יחד עם הליך קבלת תורה ומצוות.

הסבר אפשרי נוסף לקריאה בלשון הקודש הוא שבמעמד שמטרתו קבלת תורה מחודשת יש להשמיע את הדברים כפי שהם במקורם ובמשמעותם המלאה משורשם העליון, דברי א-להים חיים, ללא כל שינוי ותרגום. באופן אישי ופרטי, למי שאיננו דובר עברית, יהיה ניתן לתרגם ולהסביר אחר כך את מה שנקרא ברבים, אך במעמד המרכזי בו הכל נוכחים אין משנים לעולם.

5. תפילות נוספות

וקורא הפרשיות שאמרנו עד שהוא גומר וגולל ומברך לאחריה כדרך שמברכין בבתי כנסיות ומוסיף שבע ברכות ואלו הן:

רצה ה' א-להינו בעמך ישראל וכו' מודים אנחנו לך וכו', אתה בחרתנו מכל העמים וכו', עד מקדש ישראל והזמנים כדרך שמברכין בתפלה, הרי שלש ברכות כמטבען. רביעית מתפלל על המקדש שיעמוד וחותם בה בא"י השוכן בציון. חמישית מתפלל על ישראל שתעמוד מלכותם וחותם בה הבוחר בישראל. ששית מתפלל על הכהנים שירצה הא-ל עבודתם וחותם בה בא"י מקדש הכהנים. שביעית מתחנן ומתפלל בה כפי מה שהוא יכול וחותם בה הושע ה' את עמך ישראל שעמך צריכין להושע בא"י שומע תפלה.

(הלכה ד)

עם סיום קריאת התורה במעמד הקהל, היה המלך מברך שמונה ברכות: "על התורה, ועל העבודה, ועל ההודיה, ועל הרגלים, ועל המקדש, ועל ישראל, ועל הכהנים, ועל שאר התפלה" (משנה סוטה ז, ח-ט). את הברכות הללו ברך גם הכהן הגדול מספר ימים קודם לכן, עם סיום קריאתו בתורה ביום הכיפורים. אלא שבמקום הברכה על הרגלים, בירך הכהן הגדול על מחילת העוון.

בתלמוד ירושלמי (יומא ז, א), מפורטות הברכות:

על התורה - הבוחר בתורה. על העבודה - שאותך נירא ונעבוד. על ההודיה - הטוב לך להודות. על מחילת העון - מוחל עונות עמו ישראל ברחמים. על המקדש - הבוחר במקדש, ואמר רבי אידי: השוכן בציון. על ישראל - הבוחר בישראל. על הכהנים - הבוחר בכהנים. על שאר תפלה ותחינה ובקשה שעמך ישראל צריכין להושע לפניך, ברוך אתה ה' שומע תפלה.

נראה שזהו הנוסח הראשוני מזמן בית שני של הברכות המוכרות הללו, שאת חלקן אנו מברכים גם כיום בברכות ההפטרה. הברכה היחידה שאין לה נוסח קבוע היא הברכה האחרונה, "על שאר התפילה" הפתוחה לליבו והבנתו של המלך בעת מעמד הקהל, ושל הכהן הגדול ביום כיפור. המלך "מתחנן ומתפלל בה כפי מה שהוא יכול", ואילו הכהן הגדול "אומר תפלה ותחנה ורנה ובקשה כפי מה שהוא רגיל" (רמב"ם, הלכות עבודת יום הכיפורים פ"ג ה"א).

מדור מחשבת ישראל

מבוא

מעמד הקהל מבוסס על רובד רעיוני מעמיק. להלן נעסוק ברובד הרעיוני של המעמד לאור המרכיבים השונים שהזכרנו לעיל.

מטרת המעמד

התורה (דברים ל"א, יב) מגדירה באופן ברור את מטרת המעמד:

לְמַעַן יִשְׁמְעוּ וְלְמַעַן יִלְמְדוּ וַיֵּרְאוּ אֶת ה' אֱ-לֹהֵיכֶם, וְשָׁמְרוּ לַעֲשׂוֹת אֶת כָּל דְּבַרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת:

בעל ספר החינוך (מצווה תריב) הרחיב על מטרת המעמד:

משרשי המצוה, לפי שכל עיקרן של עם ישראל היא התורה, ובה יפרדו מכל אומה ולשון להיות זוכין לחיי עד, תענוג נצחי שאין למעלה הימנו בנבראים, על כן בהיות כל עיקרן בה, ראוי שיקהלו הכל יחד בזמן אחד מן הזמנים לשמוע דבריה, ולהיות הקול יוצא בתוך כל העם, אנשים ונשים וטף לאמר, מה הקיבוץ הרב הזה שנתקבצנו יחד כולנו, ותהיה התשובה לשמוע דברי התורה שהיא כל עיקרנו והודנו ותפארתנו, ויבואו מתוך כך לספר בגודל שבחה והוד ערכה ויכניסו הכל בלבם חשקה, ועם החשק בה ילמדו לדעת את השם ויזכו לטובה וישמח ה' במעשיו, וכענין שכתוב בפירוש בזאת המצוה ולמען ילמדו ויראו את ה'.

הזמן

- מעמד הקהל מתרחש:
1. פעם בשבע שנים.
 2. לאחר שנת השמיטה.
 3. בחג הסוכות.

סיכום

בעוד שבתורה יש מידע כללי על מעמד ההקהל - הזמן והמקום שבו הוא אמור להתבצע, ומי אמור להיות נוכח בו, הרי שבמדור זה ראינו כיצד חז"ל הוסיפו פרטים הלכתיים רבים בנוגע לאופן התרחשות האירוע (קריאה בתורה - מי ומה קוראים וכו').

פרטים הלכתיים אלו משפיעים רבות על עיצוב האירוע. נגענו מעט גם במשמעות של הלכות אלו, והרחבה על כך במדור מחשבת ישראל.